

Gintarė JUDŽENTYTĖ
 Vilniaus universitetas

IŠ LOKATYVŲ KILĘ LATVIŲ KALBOS VIETOS PRIEVEIKSMIAI

Bendrosios pastabos. Visi latvių kalbos vietosrieveiksmiai yra dariniai, nesvarbu, net jei tai ir patys trumpiausi žodžiai, pvz.: *šeit* (: *šis*), *tur* (: *tas*), *kur* (: *kas*). Dalis jų daromi morfologiniu būdu, dalis – sintaksinės¹ (funkcinės) darybos būdu. Šiame straipsnyje didesnis dėmesys skiriamas funkciniai darybai. Suprieveiksmėję žodžiai aptariamai ir morfologiniu požiūriu.

Lokatyvų kilmės vietosrieveiksmiai. Kalbant apie sintaksinės darybos latvių kalbos vietosrieveiksmius, reikia pasakyti, kad nemažai jų yra kilę iš lokatyvų², pvz.: *augšup*, *pakaļ*, *še*, *šeitan*, *te*, *teitan*, *vidū*, *viršū*, *zemē*. Kalbamieji vietosrieveiksmiai straipsnyje skiriami į keturias grupes: 1) vietosrieveiksmiai, kilę iš senųjų įvardinių lokatyvų; 2) vietosrieveiksmiai, kilę iš inesyvo; 3) vietosrieveiksmiai, kilę iš iliatyvo; 4) vietosrieveiksmiai, kilę iš aliatyvo.

VIETOS PRIEVEIKSMIAI, KILĘ IŠ SENŪJŲ ĮVARDINIŲ LOKATYVŲ. Šiai grupei priskirtini pavyzdžiai sudaro patį seniausią latvių kalbos vietosrieveiksmių sluoksnį, pvz.: *citur*, *kur*, *še*, *šeit*, *šur*, *te*, *teit*, *tur*, *visur*, dial. *šie*, *tie*, *tī*. Senuosiuose raštuose jie neabejotinai atlieka vietosrieveiksmio funkciją, todėl jų prieveiksmėjimas turėjo vykti gerokai prieš raštijos pradžią, pvz.: *Schiß noticka py Bethabaras winja pufše Jordanes kur Johannes cruftija* (McP I 38_{14–15}); *Es äßmu taß Kungs wifšur us Semmes* (McP I 450_{23–24}); *... und buhß Wings jaw pamafietem sawa Kahju us zittu Zellu spehris katters nhe ghaja us Emahus bett zittur tetzeja* (McP I 424_{17–18}); *Rauge winâ mâte und brâlief stawæia tur ara , gribbædam ar winû runnat* (Elg 34₂₆); *... Vnd ohtram nahtz fchur tad nahk wings und mannam Kalpam darri to tad darra dings* (McP I 157_{20–21}).

Iš įvardinės kilmės vietosrieveiksmių su formantu *-r* seniausiu laikomas *kur* (Zinkevičius 1996, 167; Pokrotniece 2007, 6; Karulis 2001,

¹ Funkcinė prieveiksmių daryba vadinama prieveiksmėjimu (arba adverbializacija).

² Šiame straipsnyje *lokatyvais* vadinami senieji įvardiniai lokatyvai, t. y. nepostpoziciniai lokatyvai, ir postpoziciniai vietininkai: inesyvas, iliatyvas, aliatyvas.

446; Fraenkel 1962, 314). Jo pavyzdžiu iš tam tikrų įvardžio linksnių ar šaknies atsirado vietosrieveiksmiai *šur, tur, šur tur* (Pokrotniece 2007, 6). Duomenų, įrodančių, kad šie vietosrieveiksmiai yra tiesiogiai kilę iš senojo lokatyvo, aptikti sunku, išskyrus prielaidą, kad *-r* galėjo būti senojo lokatyvo formantas (žr. ten pat). Taigi vietosrieveiksmiams, kilusiems iš senųjų įvardinių lokatyvų, kalbamię pavyzdžiai priskiriami kaip tik dėl formanto *-r* ir jų įvardinės kilmės, pvz., *kur* (: *kas*).

Vietosrieveiksmius *še, te* J. Endzelynas vadina „Adverbi, kam nav locījumu galotnes“ (Endzelīns 1951, 624). Dėl *te* kalbininkas spėja, kad tai gali būti sutrumpėjusi proklitinio **tē* forma, o trumpumas galįs būti paveldėtas (Endzelīns 1951, 625). K. Karulis (2001, 1016) aiškindamas vietosrieveiksmio *te* kilmę pateikia tokią išvadą: „Vārds ir sens lok. locījums.“ Vietosrieveiksmio *še* senesnė forma buvusi *se, š-* atsiradęs dėl įvardžio šis linksnių įtakos (Endzelīns 1951, 625; Karulis 2001, 978). Kalbamasis vietosrieveiksmis Karulio kildinamas iš ide. **ĥe-* (žr. ten pat).

Iš senųjų įvardinių lokatyvų yra kilę vietosrieveiksmiai *šie, tie* (dial.). Iš įvardžių lokatyvo formų juos kildina J. Endzelynas: „*tiē* „tur“ <...> vai nu radies no viensk. lokātīva **tei*“ <...> vai arī = lei. *tĕ* (no **te + en?*) <...> Līdzīgi radusies forma ir *šīē*... (Endzelīns 1951, 612). Pasak A. Rosino (1988, 209), **tie* < **tēn*, kur **tēn* < **te + en*. Greta formų *tie, šie* vartojamirieveiksmiai *tei, šei* J. Endzelyno kildinami iš *teju, šēju*, o *šeit, teit* atsiradimą mokslininkas aiškina dalelytės *-t* pridėjimu, plg. pr. *tēn-ti, tīt* (žr. ten pat; taip pat Karulis 2001, 978t.).

Taigi apibendrinant galima pasakyti, kad vietosrieveiksmiai *še, šeit, te, teit*, dial. *šie, tie, tī* yra kilę iš senųjų įvardinių lokatyvų. Šiųrieveiksmių reikšmė ypač bendra, todėl jiems būdinga deiktinė (rodymo) funkcija.

VIETOS PRIEVEIKSMIAI, KILĘ IŠ INESYVO. Iš inesyvo galima kildinti šiuos dabartinės latvių kalbos vietosrieveiksmius³: *ārā, apakšā, augšā, iekšā, laukā, zemē* ir t. t. Darybos požiūriu nuo J. Endzelyno laikų kalbamię žodžiai buvo vadinami įvairiai: „adverbi no locījumu formām (substantīvu locījumi)“ (Endzelīns 1982, 595), „no substantīvu locījumu“ (Rudzīte 1964, 397), „lokātīvadverbi“ (Pokrotniece 2007, 23), „Lettische Adverbien mit Endungen des Inessivs“ (Forssman 2003, 344) ir t. t.

³ *apakšā* (: *apakša*), *ārā* (: *ārs*), *augšā* (: *augša*), *iekšā* (: *iekša*), *laukā* (: *lauks*), *lejā* (: *leja*), *priekšā* (: *priekša*), *vidū* (: *vidus*), *viršū* (: *virsus*), *zemē* (: *zeme*) ir t. t.

Kadangi dauguma jų prievieksmėjo (ar jau buvo suprievieksmėję) latvių kalboje dar egzistuojant inesyvui, šiame straipsnyje jie vadinami vietos prievieksmiai, kilusiais iš inesyvo.

Inesyvo kilmės vietos prievieksmių nėra ypač daug. Beveik visi anksčiau minėti aptinkami senuosiuose latvių kalbos raštuose⁴, pavyzdžiui, vietos prievieksmis *viršū* vartojamas gana dažnai: <...> *nedz appakšz wenu pūru: bet w y r f u l u k t e r i...* (Elg 137₉); <...> *und to Kumelū und licka šawas Drehbes w i r f s u und šādenaya to w i r f s u...* (McP I 2₁₄₋₁₅)⁵ ir t. t. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad žodis galėjo būti izoliuotas nuo kitų paradigmos linksnių, pirma, dėl savo aplinkybinės funkcijos ir, antra, dėl abstrakčios reikšmės.

Iš dalies panaši vietos prievieksmio *wyddu*⁶ vartosena, pvz.: *Janis atbildæie tems faccidams: Es krysti ar ōdene, bet w y d d u i ū f u starpa ir ftawæiš tas, katru i ū s ne pažiftæt...* (Elg 7₂₃₋₂₄); *W y d d u starpa draudz[o?] atwærs tas sauwu mutu...* (Elg 13₁₂); ... *daffch stahw ara Bafnizas jeb irr pašschà Bafnizas w i d d u...* (McP II 216₂₁); ... *ghaja uhs Jerusalemes staighaja taß w y d d u...* (McP II 237₂₋₃); ... *und wedde to w i d d u starpan teem und šatzija...* (McP II 279{259}₁₈₋₁₉). Beveik visuose pateiktuose pavyzdžiuose *wyddu* vartojamas su *starpa*, pvz.: *W y d d u s t a r p a d r a u d z [o ?] , w y d d u i ū f u s t a r p a , w i d d u s t a r p a n t e e m*. Būtent *starpa* „tarp“ rodo, kad *wyddu* – suprievieksmėjęs inesyvas, šiame posakyje neinantis prielinksniu, – šią funkciją atlieka *starpa*. Įdomu tai, kad G. Elgerio *Evangelia et Epistolae* vietos prievieksmis *wyddu* vartojamas tam tikruose posakiuose, o tai tik rodo, kokiomis sąlygomis ir kokioje pozicijoje vyko adverbializacija. Priešingai, G. Mancelio *Langgewünschte Lettische Postill* vietos prievieksmis *wyddu* jau atlieka prievieksmio funkciją. Kadangi *Evangelia et Epistolae* priskiriama XVII a. pirmajai pusei, o *Langgewünschte Lettische Postill* – antrajai, galima manyti, kad G. Elgerio laikais *wyddu* dar tik prievieksmėjo – buvo reikšmiškai izoliuotas ir neteko galios turėti pažyminį, o Mancelio laikais

⁴ Šiame straipsnyje remiamasi G. Elgerio *Evangelia et Epistolae* (XVII a. pirmoji pusė) ir G. Mancelio *Langgewünschte Lettische Postill* (I–III) (XVII a. antroji pusė). Šiuose šaltiniuose aptinkamos trijų lokatyvų – inesyvo, iliatyvo ir aliatyvo – formos ar jų liekanos.

⁵ Labai įdomi pastarojo prievieksmio vartosena prielinksnio pozicijoje, pvz., ... *und tu illghe dfiewo w i r f s u Semmes* (McP I 295₇). Ir tokių pavyzdžių G. Mancelio *Langgewünschte Lettische Postill* aptinkamas ne vienas, dažniausia junginyje *w i r f s u Semmes*, greta vartojama ir „<...> *kattri w i r f s o n Semmes dfiewo*“ (McP I 13₂₃₋₂₄). Matyt, autorius bus sumaišyta arba ši įvairovė atsirado dėl vokiečių kalbos įtakos.

⁶ Dabartinėje latvių kalboje *vidū*.

buvo jau suprieveiksmėjęs⁷. Tačiau nereikėtų užmiršti, kad abiem atvejais versta iš vokiečių kalbos, be to, skiriasi ir tarmės, kuriomis rašyta.

Vietos prieveiksmis *ārā* taip pat aptinkamas senuosiuose raštuose, pvz.: *Tan laykan yzgaia JESVS ara uz wenu kalnu lūgt...* (Elg 131₁₂); *Vnd kad te ara by gaiufzi...* (Elg 125₂₀); ... *nokau und darra attkal dfiewus wādd Elleh und ißwādd attkal ar à...* (McP I 110₁₋₂); *Pirrms taß Ghailis diwi reis dfeedahß tu mann tries reifas aislexi und ißghaja ara a...* (McP III 36₁₋₂); *Bett Pehteris stahweja ara preekfchan Durrweem...* (McP III 33₁₉₋₂₀). Kad šis žodis atlieka vietos prieveiksmio funkciją, rodo keletas dalykų: 1) nors XVI a. įvyko inesyvo ir iliatyvo neutralizacija (Rosinas 2005, 115) ir inesyvo vartoseną su slinkties veiksmažodžiais nėra naujiena [pvz.: *ißghaja ara* (McP III 36₁₋₂); *yzgaia ara* (Elg 131₁₂); *ißwādd arà* (McP I 110₁₋₂)], tai jau nebėra inesyvas – objektinė reikšmė šiuose pavyzdžiuose visai nublankusi, reikšmė bendresnė, abstraktesnė, ją patikslina kontekstas, pvz., *Bett Pehteris stahweja ara preekfchan Durrweem* (McP III 33₁₉₋₂₀); 2) skaitant tekstus pastebėta, kad kitos paradigmos formos (išskyrus *āran* – šis pavyzdys bus aptartas vėliau) nevartojamos.

Matyt, kiek vėliau prieveiksmėjo tokie inesyvai, kaip *augšā, laukā, zemē* ir t. t. Senuosiuose raštuose aptinkamos ir kitos minėtųjų pavyzdžių paradigmu formos, pvz.: *Tee Ackminis nhe by tahdi ka muhšohß Laukohß⁸ attrohd...* (McP III 201₂₁); *Zitz wāllkahß apkahrt šawu Lauka...* (McP II 374{354}₂₀₋₂₁); ... *darru wirß Semmes...* (McP II 4₁); *Pafšaul Sem unnd Debbēß Šaul Mehnes Swaigsnes Juhri Swāhrus Lohpus Puttnus Siwis und wišās Leetas Debbēšies und Sem meh Mefchà und Vhdeny raddijis...* (McP II 4₂₈₋₃₀); <...> *vnd wyfsu ko tu safēs wyrfu Semmes...* (Elg 126₃). Akivaizdu, kad inesyvas kalbamuoju laikotarpiu dar nebuvo suprieveiksmėjęs, galbūt dėl savo konkretesnės reikšmės, pvz.: ... *nhe weens to nhe warr usturreht. Ta Meešā buß Sem meh ka Mahtes Klehpy und gir ar Meeru...* (McP I 155₂₀₋₂₁); ... *dfiewo pareife und ka klajahß. Ta wātza Tāhwa Abrahamā wāzakais Kallps tappa išsuhtietz šwefšchā Sem meh...* (McP I 167₇₋₈). Gerokai vėliau jis taip pat turėjo būti reikšmiškai izoliuotas nuo savo paradigmos formų ir greta daiktavardžio *zeme* inesyvo formos *zemē* turėjo atsirasti vietos prieveiksmis *zemē* „žemėn“; taip pat greta inesyvo formos *laukā* vietos prieveiksmis *laukā* ir t. t. Tiesa, šis atvejis labiau semantinis pakitimas.

Visi anksčiau pateikti pavyzdžiai rodo, kad inesyvo kilmės vietos prieveiksmių adverbializacijos chronologija skiriasi: vieni jų suprieveiksmėjo anksčiau,

⁷ Norint įrodyti tiksliai reikėtų ištirti daugiau senųjų latvių kalbos raštų.

⁸ Daugiskaitos inesyvo forma.

kiti – vėliau. Be to, kai kurie inesyvinės kilmės vietosrieveiksmai yra tiesiog „iškritę“ iš paradigmos, reikšmiškai izoliuoti – jų reikšmė abstraktesnė, o kiti – pakitę semantiškai ir tik vartojami be pažyminio įgyja abstraktesnę vietosrieveiksmaus reikšmę.

VIETOS PRIEVEIKSMIAI, KILĘ IŠ ILIATYVO. Iš dabartinės latvių kalbos vietosrieveiksmaus inventoriaus šiai grupei galima priskirti deiktinius įvardinės kilmėsrieveiksmaus *šeit-an* (*šeit*) ir *teit-an* (*teit*)⁹, daiktavardinės kilmės *āran*, *viršun* (Endzelīns 1982, 595), taip pat tarmėse aptinkamus daiktavardinius vietosrieveiksmaus, tokius kaip *pretin*, *klatin*, *nuostin* ir t. t.

Pirmiausia aiškintinas įvardinės kilmės vietosrieveiksmaus atsiradimas. Šiame straipsnyje aptariamuose senuosiuose latvių kalbos tekstuose pastarieji neabejotinai atliko vietosrieveiksmaus funkciją. Pateikti pavyzdžiai tikriausiai nėra tiesiogiai kilę iš iliatyvo formų, t. y. jie atsirado analoginės (ne funkcinės) darybos būdu. Iliatyvo galūnė *-an* greičiausiai buvo pridėta prie šių įvardinės kilmės vietosrieveiksmaus latvių kalboje dar tais laikais, kai iliatyvas nebuvo suprieveiksmėjęs. Veikiausiai jie, kaip ir iliatyvo formos, buvo vartojami su slinkties veiksmažodžiais, tačiau XVII a. senuosiuose raštuose skirtumų tarp *šeit* : *šeitan* ir *teit* : *teitan* rasti jau sunku, – jie vartojami ir su slinkties, ir su rimties veiksmažodžiais, pvz.: ... *teitan thaf tah we ja...* (McP I 94₁₅); ... *šcheit nhe gir taggad Kahwejama Laix...* (McP I 104); *Kad mehš dauds šimbtus ghaddus šcheitan dfiewotam...* (McP I 137); ... *theitan ghribbu eš nahkt und jums šwehtiet* (McP I 130).

Latvių kalbos tarmėse „iliatyvinės kilmės“ pavyzdžių galima rasti daugiau, pvz.: *nuōst-in*, *zem-in* (Kalupės šnekta)¹⁰; *klât-ân*, *klât-in*, *nuōst-ân* (Ērgemės šnekta)¹¹. Tačiau šie vietosrieveiksmai taip pat padaryti analogijos būdu ir nėra tiesiogiai kildinami iš iliatyvo.

Tikrajam vietosrieveiksmaus, kilusių iš iliatyvo, sluoksniui tikriausiai turėtų priklausyti tokie pavyzdžiai, kaip *āra-n* „ārupus“, *augš-an*. Tai suprieveiksmėjęsios (sustabarėjęsios) iliatyvo formos¹² (žr. LVG 460). Skaitant senuosius

⁹ Pastaba. Tiek vietosrieveiksmaus *šeit*, tiek vietosrieveiksmaus *teit* dabartinėje latvių kalboje reiškia „čia“. B. Forssmanas (2003, 154) pateikia tokias paminėtų vietosrieveiksmaus reikšmes: „... *šeitan* „hierher“ zu *šeit* „hier“ oder *teitan* „dorthin“ zu *teit* „dort“.

¹⁰ Davulienė 2005, 12.

¹¹ Davulienė 2005, 13.

¹² Dėl šių formų įtakos dauguma vietosrieveiksmaus gavo galūnės formantą *-an*, pvz., *klatan* (vietoje *klatu*) (žr. LVG 461) (plg. Ērgemės šnekoje *klâtân* ir *klātu*).

latvių kalbos raštus, galima aptikti tokių pavyzdžių: ... *nas ehft warrātu. Tad iþghaja Pilatus py teem a r a n und šatzija...* (McP III 80₁₁₋₁₂); ... *äfsam a r a n Deewa Wallftibas...* (McP I 246 12); *Ta iþghaja JEfus a r a n und nefše weenu EhrfschaKrohni...* (McP III 85₁₃₋₁₄); *Šchim briefcham ghribbam mehs a r a n šcho šwähtu Ewangelium mahziteeß...* (McP I 129₁₃₋₁₄); *Par ko iûs efsæti a r a n gaiufzi tukfšnefsi lûkot?* (Elg 6₂₄); ... *kattra no to wæiu tōpšZurp vnd turp dzÿta? Jeb ko efsæti iûs a r a n gaiufzi lûkôt?* (Elg 6₂₅). Akivaizdu, kad kalbamojo vietos prieviksčio vartosena pateiktuose pavyzdžiuose skiriasi. Pirmajame sakinyje dėl savo ypač bendros reikšmės jis veikiausiai atlieka vietos prieviksčio funkciją: „Tuomet išėjo Pilotas pas tuos *laukan* ir pasakė...“. Antrajame pavyzdyje *āran* vartojamas prielinksnio funkcija, o ketvirtajame turimas sustabarėjęs posakis, kuris Mancelio *Langgewünschte Lettische Postill* vartojamas itin dažnai: *a r a n šcho šwähtu Ewangelium mahziteeß...*¹³ Elgerio raštuose *āran* atlieka vietos prieviksčio funkciją kaip ir *augšan*, pvz.: ... *vnd pacellet fauwes galwas a u kfš a n...* (Elg 5₁₈); ... *kattra tur a u kfš a n ir...* (Elg 48₉).

Visi pateikti atvejai tik įrodo, kad senuosiuose XVII a. latvių kalbos raštuose tam tikrose pozicijose (aplinkybinėse) iliatyvas, galbūt dėl savo neutralizacijos su inesyvu, bus praradęs „iliatyvo“ reikšmę. Iš šių dviejų formų išliko nežymėtoji, o iliatyvas vienose pozicijose buvo apibendrintas kaip prielinksnis, kitose – kaip vietos prieviksčias. Tam tikroms pozicijoms įtakos greičiausiai turėjo ir vokiečių kalba?

VIETOS PRIEVIKSČIAI, KILĘ IŠ ALIATYVO. Šiai grupei priskirtini vietos prieviksčias, latvių kalbotyroje įvardijami kaip vietos prieviksčias su postpozicija *-p*¹⁴:

Daiktavardiniai vietos prieviksčias:

<i>augšup</i>	<i>malup</i>
<i>ārup</i>	<i>priekšup</i>
<i>kalnup</i>	<i>sauļup</i>
<i>kājup</i>	<i>vīrup</i>
<i>jūrup</i>	<i>zemup</i>
<i>lejup</i>	<i>zvaigžņup</i>
<i>mājup</i>	

¹³ Galbūt dėl vokiečių kalbos įtakos? Reikalinga išsamesnė originalaus teksto analizė.

¹⁴ Vietos prieviksčias su postpozicija *-p* – dažniausias ir visiems įprastas kalbamųjų vietos prieviksčių apibūdinimas (P o k r o t n i e c e 2007, 15). Šiame straipsnyje jie įvardijami kaip vietos prieviksčias, kilę iš aliatyvo.

Įvardiniai vietosrieveiksmiai:

<i>kurp</i>	<i>šurp</i>
<i>kurpu</i>	<i>šurpu</i>
<i>nekurp</i>	<i>turp</i>
<i>savrup</i>	<i>turpu</i>

Šiame straipsnyje pateikti žodžiai vadinami vietosrieveiksmiais, kilusiais iš aliatyvo, dėl kelių priežasčių: pirmiausia todėl, kad tai rodo sustabarėjusių formų *-p*, kilęs iš polinksnio, t. y. dalis jų atsirado latvių kalboje dar egzistuojant aliatyvams (pvz., *kurp*), o kita dalis – tiesiogiai iš aliatyvo kildinami pavyzdžiai (pvz., *augšup*).

Pavyzdžiai, nors pateikiami dviem grupėmis (daiktavardiniai ir įvardiniairieveiksmiai), aptariami atsižvelgiant į jų adverbializacijos chronologiją. Akivaizdu, kad kalbantieji vietosrieveiksmiai priklauso skirtingiems latvių kalboms sluoksniams – vieni iš jų aptinkami jau senuosiuose raštuose, kiti atsirado vėliau. Todėl galima skirti du vietosrieveiksmių, kilusių iš aliatyvo, sluoksnius, – *senąji* ir *naująji*.

Senajam sluoksniui priklauso įvardinės kilmės vietosrieveiksmiai (*kurp*, *šurp*, *turp*), pvz.: ... *kattra no to wæiu tōp f3urp vnd turp dzÿta?* (Elg 6₂₅), ... *und ghrohfa kurrp ghribbādams...* (McP I 8₁₋₂). Seniausias iš jų *kurp*. Rosin (2005, 181) nuomone, tai greičiausiai¹⁵ bus vertinys iš vokiečių kalbos *wohin* dar tais laikais, kai latvių kalboje tebebuvo aliatyvų su **-pi*. Vietosrieveiksmio *kurp* pavyzdžiu latvių kalboje tikriausiai atsirado ir vietosrieveiksmiai *šurp* bei *turp*, pvz.: *Tur bûs 3ymes pe Saulas vnd Mænefsi...* (Elg 5₁₁) ir ... *kattra no to wæiu tōp f3urp vnd turp dzÿta?* (Elg 6₂₅). Vietosrieveiksmiai *kurpu*, *šurpu* ir *turpu* atsirado iš *kurp*, *šurp*, *turp* analogijos būdu pagal tokius vietosrieveiksnius kaip *augst-u*, *tāl-u*, *tuv-u* ir t. t. (LVG 678), pvz., *skattidameeß kurrpu und ka winja Meeßas no Josepu und Nicodemu no-licktas und apghlabbatas tappa* (McP I 409₂₃₋₂₄).

Senajam aliatyvinių vietosrieveiksmių sluoksniui galima priskirti ir kelis daiktavardinius vietosrieveiksnius (*augšup*, *kājup*, *vīrup*), pvz.: ... *bett tahß brähds aukfcha hp prett to...* (McP II 178₁₄₋₁₅); *Tahdu Kaukschanu dfirrdādammī zitti ghodighi Ļaudis mättähß kahjohp unnd dohdahs tam Kungham JEfu packall!*... (McP I 330₇₋₈); ... *kad jums Deews Wierohp litzis eet...*

¹⁵ *Wo* – *kur* „kur“; *wohin* – *kurp* „kur link“. *Kur* + rimties veiksmožodis, *kurp* + slinkties veiksmožodis (Rosinas 2005, 181), pvz., *kurr gir Nhenoseedfięs nomaithtz?* (McP II 81₂₅) ir ... *und ghrohfa kurrp ghribbādams* (McP I 8₁₋₂).

(McP I 85₆). Kaip matyti iš pateiktųjų pavyzdžių, Mancelio *Langgewünschte Lettische Postill* kalbami prievieksmiai turi galūnę *-op*, o dabartinėje kalboje esama galūnės *-up*. J. Endzelynas manė, kad *-op* yra senesnė, dar nesutrumpėjusi forma: „*kāju-* resp. (vecāks) *kājuo-* ir laikam (leišu valodā *-pi* priekšā ļoti parastais) daudzsk. ģen.; *augšuo-* resp. *augšu-*, *vīruo-* u. c. paši par sevi varētu būt viensk. ak., bet ... *augšuop* resp. *augšup* u. c. var būt saprotami arī kā jauninājumi pēc *kājuop* resp. *kājup*...“ (LVG 678).

Būta nuomonių, kad kalbami vietos prievieksmiai yra dūriniai, kad galūnė *-up* yra lietuviška ir latvių kaboje nematyta (P o k r o t n i e c e 2007, 16). O. Rozenbergeris teigė, kad postpozicija *-p* yra kilusi iš latvių kalbos žodžio *puse* (žr. ten pat). Su šia nuomone sutikti būtų gana sunku, ypač kai senuosiuose latvių kalbos tekstuose randami tokių pavyzdžių: ... *iβbiehtahβ tee wišī mättahβ Kahjohp und bāhg ickkatris šawu Zelļu*. (McP III 16₂₈₋₂₉); *Maria tannies Deenahβ kahjohp mettuseeβ gir*... (McP II 86₁₀₋₁₁); ... *bett tahβ brāhds aukfchahp prett to*... (McP II 178₁₄₋₁₅) ir t. t. Pateikti atvejai rodo, kad aptariamųjų vietos prievieksmių kilmės taip aiškinti negalima, tai reikštų, kad *augšup* atsirado iš *augša* ir *puse*.

Naujajam kalbamųjų vietos prievieksmių sluoksniui galima priskirti visus kitus anksčiau pateiktus daiktavardinius pavyzdžius su postpozicija *-p*, pvz.: *sauļup*, *zvaigžņup*. Kadangi postpozicija *-p* yra labai produktyvi ir dabartinėje latvių kalboje, analogijos būdu atsiradusius vietos prievieksmius iš aliatyvo kildinti jau sunkiau, t. y. jie paprasčiausiai padaromi prie daiktavardžio daugiskaitos genityvo pridėdant *-p*. Dabar ji suvokiama kaip vietos prievieksmio priesaga, su kuria morfologinės darybos būdu galima daryti naujus prievieksmius.

Vietoje išvadų. Apžvelgus keturias iš lokatyvų kilusias vietos prievieksmių grupes, matyti, kad dalį vietos prievieksmių latvių kalba paveldėjo iš baltų ar net indoeuropiečių prokalbės, pvz.: *kur*, *še*, *te* (senieji įvardiniai lokatyvai); dalis prievieksmėjo jau rašytiniu laikotarpiu (postpoziciniai vietininkai). Pirmiau prievieksmėjo abstraktesnės reikšmės lokatyvai, pvz., *ārā*. Vėliau, matyt, tokie kaip *kājup* ar *vīrup*, o *sauļup*, *zvaigžņup* vietos prievieksmiai virtę tikriausiai visai neseniai. Būtina pastebėti, kad didelė dalis iš aptartųjų vietos prievieksmių atsirado analoginės darybos būdu, pvz.: *šur*, *tur*, *šurpu*, *turpu*, o kai kurie įvardiniai vietos prievieksmiai atsirado dėl vokiečių kalbos įtakos, pvz., *kurp*.

LATVIAN ADVERBS OF PLACE DERIVED FROM LOCATIVES

Summary

This article analyzes Latvian adverbs of place derived from locatives. Locatives here are understood as the archaic pronominal locative (non-postpositive) and postpositive locatives, namely, the inessive, illative and allative. According to the said locatives, adverbs of places could be divided into 4 groups, i.e. 1) adverbs of place derived from the archaic pronominal locative; 2) adverbs of place derived from the inessive; 3) adverbs of place derived from the illative and 4) adverbs of place derived from the allative. Adverbialization is illustrated with examples from the old Latvian writings of G. Elger's *Evangelia et Epistolae* and G. Mancelis' *Langgewünschte Lettische Postill*.

LITERATŪRA

Davulienė Gintarė 2005, *Bendrinės latvių kalbos ir šnektų (Ērgemės, Kalupės, Kūdomo, Stendės, Svetciamo, Tilžos) vietas prievieksmių semantinė struktūra*, Magistro darbas, Vilnius.

Endzelīns Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Endzelīns Jānis 1971, *Darbu izlase 1*, Rīga: Zinātne.

Endzelīns Jānis 1982, *Darbu izlase 4 (2)*, Rīga: Zinātne.

Forssman Berthold 2003, *Das baltische Adverb: Morphosemantik und Diachronie*, Heidelberg: Winter.

Fraenkel Ernst 1962, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Winter.

Judžentytė Gintarė 2003, *Ērgemės ir Kalupės šnektų vietas prievieksmių semantinė struktūra*, Bakalauro darbas, Vilnius.

Karulis Konstantīns 2001, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, Rīga: Avots.

Latvių-lietuvių kalbų žodynas, Kaunas: Aesti, 2003.

Lietuviešu-latviešu vārdnīca, Rīga: Zinātne, 1995.

Paulauskienė Aldona 1994, *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Pokrotniece Kornēlija (red.) 2007, *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Nelokāmās vārdšķiras*, Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts“.

Rosinas Albertas 2005, *Latvių kalbos daiktavardžio linksniaavimo sistema. Sinchronija ir diachronija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Rosinas Albertas 2005, Dar dēl adesyvo kilmės aiškinimo, *Baltistica* 40(2), 177–181.

Rosinas Albertas 2001, Dēl latvių senųjų tekstų vienaskaitos lokatyvo, *Baltistica* 36(2), 219–222.

- Rosinas Albertas 1995, *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*, Vilniaus universitetas.
Rosinas Albertas 1988, *Baltų kalbų įvardžiai*, Vilnius: Mokslas.
Rudzite Marta 1964, *Latviešu dialektoloģija*, Rīga: Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
Ulvydas Kazys 2000, *Lietuvių kalbos prieveiksmiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
Zinkevičius Zigmās 1996, *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

- DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
Elg – Evangelien und Episteln ins Lettische übersetzt von Georg Elger, hrsg. von Kārlis Draviņš, Lund: Håkan Ohlssons Boktryckeri, 1961.
LVG – Endzelīns Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
McP – Lang-gewünschte Lettische Pof till... Verfertigt durch Georgivm Mancelium... 3u Riga, 1654, http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP1.html, http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP2.html, http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP3.html.
MLLVG – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1: Morfoloģija*, Rīga: Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

Gintarė Judžentytė
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
Lietuva
[gintare.judzentyte@gmail.com]